

ВИКОРИСТАННЯ ГРИ ЯК ЗАСОБУ АКТИВІЗАЦІЇ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРОЦЕСІ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті розглянуто можливості використання гри як засобу активізації мовленнєвої діяльності у процесі мовної підготовки іноземних студентів. Проаналізовано найбільш ефективні для іноземної студентської аудиторії навчальні ігри, їхні особливості та корисність їхнього використання на кожному етапі навчання.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, мовна підготовка, навчальна гра, іноземні студенти.

Провідною тенденцією мовного розвитку сучасного суспільства стає білінгвізм та полілінгвізм. У цих умовах зростає інтерес до вивчення мови як засобу спілкування між народами, актуалізуються проблеми навчання мові. Однією з таких проблем є мовленнєва діяльність та засоби її активізації. Головною метою навчання іноземних студентів мові є формування іншомовної комунікативної компетенції майбутнього спеціаліста, що дає змогу використовувати мову як засіб професійного та міжособистісного спілкування. Виходячи з цього, метою мовної підготовки іноземних студентів є не сама система мови, а мовленнєва діяльність.

Дослідженню теорії мовленнєвої діяльності присвячена велика кількість наукових праць видатних психологів (О.О. Леонтьєв, Л.С. Виготський, А.Р. Лурія, І.А. Зимня та ін.), педагогів (Л.П. Арістова, Ю.К. Бабанський, В.Л. Кан-Калік, А.Н. Ксенофонтowa, Є.І. Пассов, М.М. Скаткін, С.Ф. Щербак та ін.), лінгвістів (Л.А. Введенська, Б.Н. Головін, Т.А. Ладиженська та ін.). Але, при всій теоретичній розробленості питання, у практичній діяльності викладачів існують суперечності, які потребують вирішення. Головними з них є суперечності між усвідомленням педагогом необхідності цілеспрямованого розвитку й активізації мовленнєвої діяльності та недостатньою розробленістю засобів, які зорієнтовані на активізацію мовленнєвої діяльності іноземних студентів. Саме існуючі суперечності між здобутими знаннями про значення мовленнєвої діяльності для розвитку особистості, професійної підготовки іноземного студента та недостатньою розробленістю засобів практичного становлення мовленнєвої діяльності в освітній практиці при роботі з іноземними студентами зумовлюють актуальність статті.

Метою статті є характеристика й обґрунтування гри як засобу активізації мовленнєвої діяльності на основі аналізу наукової літератури та власного досвіду викладання мови країни навчання, визначення педагогічних умов, що сприяють активізації мовленнєвої діяльності іноземних студентів у процесі мовної підготовки іноземних студентів у вищих навчальних закладах України.

У контексті діяльнісного підходу до вивчення та навчання мові, який розвивався у працях О.М. Леонтьєва, Н.І. Жинкіна, І.А. Зимньої та ін., мовленнєва діяльність трактується як “активний, цілеспрямований процес створення та сприймання висловлювань, який здійснюється за допомогою мовних засобів у ході взаємодії людей у різних ситуаціях спілкування” [7, с. 28]. Згідно з цим, мовленнєва діяльність виступає як сукупність психофізіологічних дій організму

людини, що спрямовуються на сприймання та розуміння мовлення або породження його в усній чи писемній формі. Мовленнєва діяльність може розглядатися і як самостійна діяльність зі специфічною мотивацією, складовими якої є мовленнєві дії та мовленнєві операції [6].

Однією зі специфічних особливостей мовленнєвої діяльності є її біполярність, яка полягає в тому, що цей вид діяльності завжди має два суб'єкти (дві особи, що її здійснюють). Першим з них виступає той, хто говорить чи пише (агент), а другим – той, хто слухає або читає (реципієнт). В односторонньому (односпрямованому) варіанті мовленнєва діяльність не є нормативною. Більше того, у такому вигляді вона не може існувати, тому що немає мови без адресата, спрямованої “в нікуди”, тим більш неможливі, як повністю самостійні (без мовного матеріалу, який сприймається та аналізується) процеси слухання та читання. Слід відзначити, що можливий варіант мовленнєвої діяльності говоріння у відсутності іншої людини визначається у психології мови та психолінгвістиці як мовнорозумова діяльність, тобто відбувається “самокомунікація” – діалог (спілкування) людини із самою собою [3, с. 155]. У цьому випадку людина одночасно виступає як обидва суб'єкти мовленнєвої діяльності (того, хто говорить та слухає, або того, хто пише та читає). Але цей варіант здійснення мовленнєвої діяльності не є для неї типовим, тому не потребує детального розгляду в нашій статті.

У процесі мовленнєвої діяльності другий суб'єкт цієї діяльності (той, хто слухає чи читає) є настільки ж активно дієвою особою, як перший (той, хто говорить чи пише). Його мовленнєва діяльність, за визначенням І.О. Зимньої, відбувається як процес “внутрішньої психічної активності” [5, с. 95]. Завдання, які стоять перед реципієнтом (повноцінне сприймання та глибокий ретельний аналіз отриманої інформації та відповідна інтелектуальна діяльність у вигляді створення висновків з приводу того, що він прочитав чи почув), потребують повної мобілізації його психічної (інтелектуальної) діяльності. З цієї особливості мовленнєвої діяльності, яка виступає її специфічною структурною характеристикою, можна зробити важливий висновок, який має безпосередній стосунок до практики викладання мови: повноцінне формування мовленнєвої діяльності у тому варіанті, який відповідає потребам соціальної комунікації, неможливий без оволодіння людиною засобами її здійснення як основних суб'єктів цієї діяльності. Повноцінне оволодіння мовою та мовленнєвою діяльністю обов'язково передбачає сформованість навичок мовленнєвої комунікації стосовно змісту та форм організації мовленнєвої діяльності агента й реципієнта.

У методиці навчання мові виділяють чотири комунікативних уміння: аудіювання, говоріння, читання та письмо. Але жодному з цих умінь не можна навчити у відриві від інших комунікативних умінь. Як у реальному спілкуванні поєднуються чотири види мовленнєвої діяльності, так і в навчальному процесі навчання будь-якому виду мовленнєвої діяльності має бути інтегральним, взаємопов'язаним, але при диференційованому підході до кожного з них. Навчання говорінню має проходити у тісному зв'язку з формуванням умінь розуміти написаний текст чи аудіотекст, і, навпаки, після того, як студент прочитає або прослухає текст, він може висловитися щодо його змісту або у зв'язку з ним, при цьому підготовка усних висловлювань може супроводжуватися письмовою фіксацією необхідної інформації [2, с. 74].

Оволодіння мовою країни навчання як засобом спілкування потребує від іноземного студента вміння орієнтуватися в певній ситуації, знаходити найбільш

ефективні шляхи та засоби вирішення завдань, що виникають, прогнозувати результати своєї навчально-комунікативної діяльності, тобто потребує активної мисленнєвої діяльності суб'єкта. Тому перед викладачем постає необхідність пошуку таких форм, методів і засобів навчання, які б дали змогу вирішити увесь комплекс навчально-методичних завдань.

Як засоби активізації мовленнєвої діяльності при вивченні іноземної мови застосовуються комунікативні методики (інформаційний розрив, перекодування інформації, різні види інтерв'ю та ін.), ігрові методики (мовні, мовленнєві, рольові ігри), проблемні методики (прийоми “мозкового штурму”, дискусії, дебатів та ін.), навчання у співпраці.

Навчальна гра є одним із основних засобів активізації мовленнєвої діяльності. Психолого-педагогічні особливості та навчальні можливості гри, а також оптимістичне ставлення до неї іноземних студентів, дають змогу залучити гру до навчального процесу у вищому навчальному закладі.

Жодного викладача не треба переконувати в тому, що гра – це “потужний стимул до оволодіння мовою, що вона веде за собою розвиток. Розвивальне значення гри закладено у самій природі, бо гра – це завжди емоції, а там, де емоції, там активність, там увага та уява, там працює мислення” [8, с. 67].

Багаторічний досвід роботи з іноземними студентами кафедри мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету (далі – ХНАДУ) свідчить про те, що студенти виявляють підвищений інтерес до ігор на заняттях з мови. Це зумовлено тим, що в ході гри створюються умови, які сприяють мимовільному засвоєнню матеріалу, що вивчається, розвитку творчих здібностей та активності іноземних студентів. Крім того, незвичність форми проведення занять, її нешаблонність, нестандартний характер сприяють підтриманню інтересу до вивчення мови.

Головною метою мовної підготовки іноземних студентів як навчальної дисципліни є навчання мові як засобу спілкування. Саме це зумовлює ефективність використання гри на занятті, оскільки вона допомагає забезпечити взаємне спілкування усіх учасників навчального процесу та мотивує мовленнєву діяльність іноземних студентів. Використання гри сприяє комунікативно-діяльнісному характеру навчання, психологічній спрямованості заняття на активізацію мовленнєвої діяльності іноземних студентів засобами мови, яку вони вивчають.

Використання гри на занятті з мовної підготовки іноземних студентів дає змогу забезпечити не тільки індивідуальну, але й парну, групову, колективну форми роботи на занятті, що дає змогу кожному студенту максимально ефективно використовувати навчальний час. Головним при цьому є те, що гра дає змогу успішно вирішувати основне завдання – навчання спілкуванню на іноземній мові за допомогою спілкування. Спілкування у процесі здійснення ігрової дії передбачає використання комплексу знань, навичок і вмінь, а це означає, що навчальна гра створює умови для реалізації основних принципів навчання іноземній мові.

Здатність гри проілюструвати дію певного мовного явища, можливість одразу ж випробувати його на практиці, а у випадку неуспіху повторити його ще до повного оволодіння ним, виправдовують застосування гри і як засобу наочності, і як вправи. Особливість навчальної гри полягає в тому, що вона включається до навчального процесу як творче навчальне завдання і представляє для студентів завдання (проблему чи проблемну ситуацію), які потрібно негайно вирі-

шити, отже, воно забезпечує реальні умови для активної мовленнєвої діяльності, сприяє формуванню та розвитку іншомовних мовленнєвих умінь. Вирішення проблеми потребує від студента аналізу та узагальнення даних, прогнозування дій, перегляду та відбору необхідних знань, умінь і навичок у конкретній діяльності, які є в арсеналі студента, прийняття рішення, його апробації та перевірки, а тому гра для студента – це й мовленнєва вправа. Отримання певного результату у процесі вирішення ігрового завдання, пов'язаного з успіхом чи невдачею, примушує студента – учасника гри, миттєво реагувати на ситуацію, що склалася, і у випадку необхідності, змінювати стратегію й тактику. Вирішення ігрового завдання потребує від студента актуальності здобутих знань, навичок і вмінь та дає можливість продемонструвати усе, чому він навчився за певний період. Таким чином, гра для студента є також своєрідним засобом звіту, що виправдовує застосування її як контрольної чи залікової роботи.

Зміст навчальних ігор має відповідати змісту дисципліни українська (російська) мова як іноземна, враховувати потреби й інтереси самого студента, мати професійну спрямованість, оскільки мова є для іноземного студента засобом оволодіння майбутньою професією, необхідною складовою його професійної компетентності.

У системі традиційного навчання гра як феномен педагогічної культури, за І.С. Бесарабовою [1, с. 97], виконує декілька важливих функцій, які теж є актуальними стосовно навчання українській (російській) мові іноземних студентів:

- мотиваційно-спонукальну (мотивує та стимулює навчальну пізнавальну діяльність учнів);
- навчаючу (сприяє набуванню знань, формуванню та розвитку навичок володіння іноземною мовою у конкретній ситуації спілкування);
- виховну (впливає на особистість учнів, розширює їх кругозір та розвиває мислення, творчу активність та ін.);
- орієнтувальну (вчить орієнтуватися у конкретній ситуації та обирати необхідні вербальні та невербальні засоби спілкування);
- компенсаторну (компенсує відсутність чи нестачу практики, наближує навчальну діяльність до умов володіння іноземною мовою у реальному житті).

Використання навчальної гри на занятті з іноземної мови потребує дотримання певних педагогічних умов [6, с. 112]. По-перше, необхідним є створення комфортного навчального середовища, яке б сприяло формуванню у студента мотиву та бажання висловитися, сформулювати певну сентенцію на іноземній мові. По-друге, поступове ускладнення навчальної гри у рамках вивчення однієї теми. По-третє, врахування особливостей побудови навчальної гри в мовленнєвій навчальній ситуації на основі процесів сприймання, вираження та впливу. І по-четверте, актуалізація суб'єктної позиції особистості студента та формування ціннісного ставлення до вивчення іноземної мови.

У практиці мовної підготовки іноземних студентів у ХНАДУ застосовується декілька видів навчальних ігор. Усі вони за цілями та завданнями навчання можуть бути розділені на мовні (аспектні), мовленнєві (за видами мовленнєвої діяльності) та ті, що мають за мету навчання іншомовному спілкуванню.

Мовні ігри спрямовані на засвоєння різних аспектів української (російської) мови (фонетики, лексики, граматики, стилістики). Але слід зазначити, що цей розподіл є дещо умовним, тому що неможливо вивчити лексику без фонети-

ки, а граматику без лексики. Виділяючи мовні (аспектні) ігри, ми, перш за все, акцентуємо увагу на досягненні конкретних навчальних цілей, які повинна забезпечити певна гра. Але в практиці на етапі контролю певного мовного матеріалу застосовуються і змішані ігри. Найбільш ефективним застосування мовних (аспектних) ігор у чистому вигляді виявилось на початковому етапі навчання мові або на етапі введення певного матеріалу.

Головною метою фонетичних ігор є постановка та корекція вимови, відпрацьовування інтонації. Вони відрізняються нетривалістю, будуються, як правило, на основі імітації, можуть містити елемент змагання. Таки види ігор використовуються регулярно на початковому етапі навчання у початково-фонетичному курсі та у межах фонетичних вправ у базовому й основному курсі мовної підготовки іноземних студентів. Як прикладу використання фонетичної гри на занятті з мовної підготовки іноземних студентів можна навести проведення фонетичного конкурсу "Носій мови", який містив завдання, спрямовані на активізацію правил читання, правил розстановки наголосу у словах, читання речень з правильною інтонацією. Студенти повинні були виконувати ролі людей, які є носіями мови та володіють правильною вимовою. У подальшому на заняттях студенти намагалися говорити правильно, з'явився інтерес до фонетики, хоча до цього багато з них вважали, що їм абсолютно не потрібні фонетичні правила, бо для іноземного студента не є важливим, як вимовляти слова та з якою інтонацією говорити речення.

Лексичні ігри концентрують увагу студентів виключно на лексичному матеріалі та мають за мету розширення словникового запасу, ілюстрацію та відпрацьовування вживання слів у ситуаціях спілкування, а також активізацію мовленнєвої діяльності студентів та розвиток їх мовленнєвої реакції. Це можуть бути кросворди, ігри, у яких треба відтворити слово за допомогою додаткових питань, ілюстративний диктант тощо.

Грамматичні ігри забезпечують уміння студентів застосовувати на практиці знання з граматики та дають змогу активізувати їх мисленнєву діяльність, яка спрямована на вживання лексико-граматичних конструкцій у природних умовах спілкування. Грамматичні ігри у чистому вигляді застосовуються переважно на початковому етапі. Як свідчить практичний досвід використання граматичних ігор на базовому та основному етапі навчання, вони є найбільш ефективними у тому випадку, коли діяльність навколо певного граматичного явища пов'язана з іншою, наприклад, мовленнєвою (читання, аудіювання, говоріння, письмо) чи комунікативною (спілкування, взаємодія) діяльністю.

Стилістичні ігри, які мають за мету навчання студентів орієнтації у різних стилях спілкування, є нечисленними, як суто стилістичні використовуються на початковому етапі, а на базовому та основному етапах входять до складу змішаних чи мовленнєвих та комунікативних імітаційно-моделюючих ігор (наприклад, рольові ігри).

Мовленнєві ігри забезпечують формування вмінь використовувати мовні засоби у процесі здійснення мовленнєвого акту (монологічного чи діалогічного, писемного чи усного). Вони відштовхуються від конкретної ситуації, у якій здійснюється мовленнєва дія. На практиці кожному виду мовленнєвої діяльності відповідає певний вид гри: ігри для навчання читання, для навчання аудіювання, для навчання говорінню, для навчання письму.

Ігри для навчання читанню та аудіюванню мають за мету формування та розвиток відповідних інтелектуальних вмінь. Забезпечуючи студентів засобами та прийомами роботи з текстом, ці ігри вчать добувати з нього необхідну і важливу інформацію. Вони передбачають роботу студентів з писемним текстом чи аудіотекстом: кодування, ілюстрування, конструювання, прогнозування, перифраз, згортання та розширення, відновлення пропущеного. При цьому, як і у мовних іграх, тут існує взаємодія учасників (співпраця та змагання). Корисними виявилися ігри типу “викладач-студент”, коли студенти читають один одному певний текст, виступаючи по черзі то у ролі студента, то у ролі викладача та оцінюючи при цьому дії свого партнера.

Ігри для навчання говорінню та письму пов’язані з формуванням і розвитком умінь, які потрібні для здійснення продуктивних видів мовної діяльності. Як правило, на початковому етапі це виконання за зразком, на наступних етапах ці ігри мають більш самостійний, творчий характер.

Оскільки текст (зміст) та його відтворення залежать від конкретних обставин, то найбільш ефективними на основному етапі мовної підготовки іноземних студентів виявилися рольові, імітаційно-модулюючі ігри (театралізація, інсценування, ситуаційно-рольова, ділова гра), а також комунікативні ігри взаємодії.

Наведена система навчальних ігор реалізується на всіх етапах навчання українській (російській) мові як іноземної у ХНАДУ. Але необхідно відзначити, що для того, щоб використання ігор було ефективним, необхідно не тільки вміло і доцільно поєднувати їх з традиційними і активними методами, але й дотримуватися певної послідовності в їхньому використанні.

Моделювання ігрових ситуацій на певних етапах заняття з мовної підготовки іноземних студентів можливе за допомогою різноманітних засобів: наочність, словесний опис, перегляд відеофрагменту, інсценування, оформлення тематичних буклетів, створення реклами, написання статті у газету, створення презентацій, рольові ігри. Вибір форми роботи та типу ігрового завдання залежить від рівня підготовленості студентів, їхнього психологічного стану на момент виконання роботи та ін. Важливо враховувати адекватність мовленнєвої ситуації мовній підготовці студента та реальній ситуації спілкування, яка має бути зрозумілою для іноземного студента. Запропонована мовленнєва ситуація мусить стимулювати мотивацію іноземного студента до навчання мови, викликати інтерес до завдання, бажання добре виконати його.

Висновки. Теоретичний аналіз проблеми та практика роботи викладачів кафедри мовної підготовки ХНАДУ дає підстави стверджувати, що навчальна гра може ефективно застосовуватися на заняттях з мовної підготовки іноземних студентів з урахуванням основних положень теорії провідної діяльності, змісту студентського вікового періоду психічного розвитку та досліджень проблем спілкування й мовленнєвої діяльності.

Цілеспрямована робота з активізації мовленнєвої діяльності іноземних студентів на заняттях з мовної підготовки забезпечує не тільки інтенсивний мовленнєвий розвиток, але й гарні відносини між студентами, підвищення їхньої самооцінки, прояв власної активності кожним студентом.

Список використаної літератури

1. Бессарабова И.С. Функции игры как педагогического феномена / И.С. Бессарабова // Современные наукоемкие технологии. – 2006. – № 8. – С. 56–57.

2. Гальскова Н.Д. Теория обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова, Н.Т. Гез. – М. : Академия, 2004.
3. Глухов В.П. Психолингвистика. Теория речевой деятельности / В.П. Глухов, В.А. Ковшиков. – М. : Астрель, 2007.
4. Домрачева І.Р. Основи мовленнєвої діяльності / А.П. Загнітко, І.Р. Домрачева. – Донецьк, 2001.
5. Зимняя И.А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И.А. Зимняя. – М., 1991.
6. Ксенофонтова А.Н. Теоретические и прикладные аспекты развития речевой деятельности / А.Н. Ксенофонтова, Н.В. Еремина, В.В. Томин. – Оренбург, 2007.
7. Леонтьев А.А. Основы теории речевой деятельности / А.А. Леонтьев. – М. : Наука, 1974.
8. Степанова Е.А. Игра как средство развития интереса к изучаемому языку / Е.А. Степанова // Иностранный язык в школе. – 2004. – № 2.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2013.

Моргунова Н.С. Использование игры как средства активизации речевой деятельности в процессе языковой подготовки иностранных студентов

В статье рассматриваются возможности использования игры как средства активизации речевой деятельности в процессе языковой подготовки иностранных студентов. Анализируются наиболее эффективные для иностранной студенческой аудитории учебные игры, их особенности и полезность использования на каждом этапе обучения.

Ключевые слова: речевая деятельность, языковая подготовка, активизация речевой деятельности, учебная игра.

Morgynova N. Game use as means of activization of speech activity in the course of language preparation of foreign students

In the article possibilities of use of game as means of activization of speech activity in the course of language preparation of foreign students are considered. The most effective for foreign student's audience educational games, their features and usefulness of use at each grade level has been analyzed in the article.

Key words: speech activity, language training, activization of speech activity, educational game.